

LA ROMANITZACIÓ

1. El concepte, les etapes i les característiques

Entenem per romanització el procés d'implantació de l'organització i de la cultura de l'Imperi Romà. La unitat política va donar lloc a la unitat cultural i lingüística i, més tard, a la difusió del cristianisme. Només l'Orient, amb una cultura superior, l'hel·lenística, va mantenir, excepte Dàcia (l'actual Romania) la llengua i la civilització gregues; la romanització només va modificar lleugerament la cultura.

Per tant, la veritable romanització, caracteritzada per la llatinització, és pròpia de l'Occident de la Mediterrània, on els pobles podien donar mostres d'una fèrria defensa política, però es sotmetien passivament a la influència cultural i lingüística. Malgrat algun bilingüisme, com el que s'establí amb el celta o el púnic, el llatí fou la llengua oficial, imposada per l'administració, l'escola, la justícia, l'exèrcit i el comerç. Només algun poble rebutjava “una i altra vegada ferotgement l'invasor”, com és el cas de l'actual País Basc. En molts casos, però, la romanització va ésser duta a terme per l'església i, en alguns, quan l'Imperi ja era un record del passat, arribava aleshores el llatí (com al Pirineu Occidental).

Normalment, la romanització es presenta com una gran aportació als “salvatges” que poblaven Europa (tot i que el terme pejoratiu perd força quan recordem la civilització Ibèrica). Si ho mirem des del punt de vista contrari, veiem que el llatí s'imposa per la dominació militar d'un territori per part de l'Imperi. Per tant, la diversitat lingüística de l'època s'estronca quan apareix el llatí.

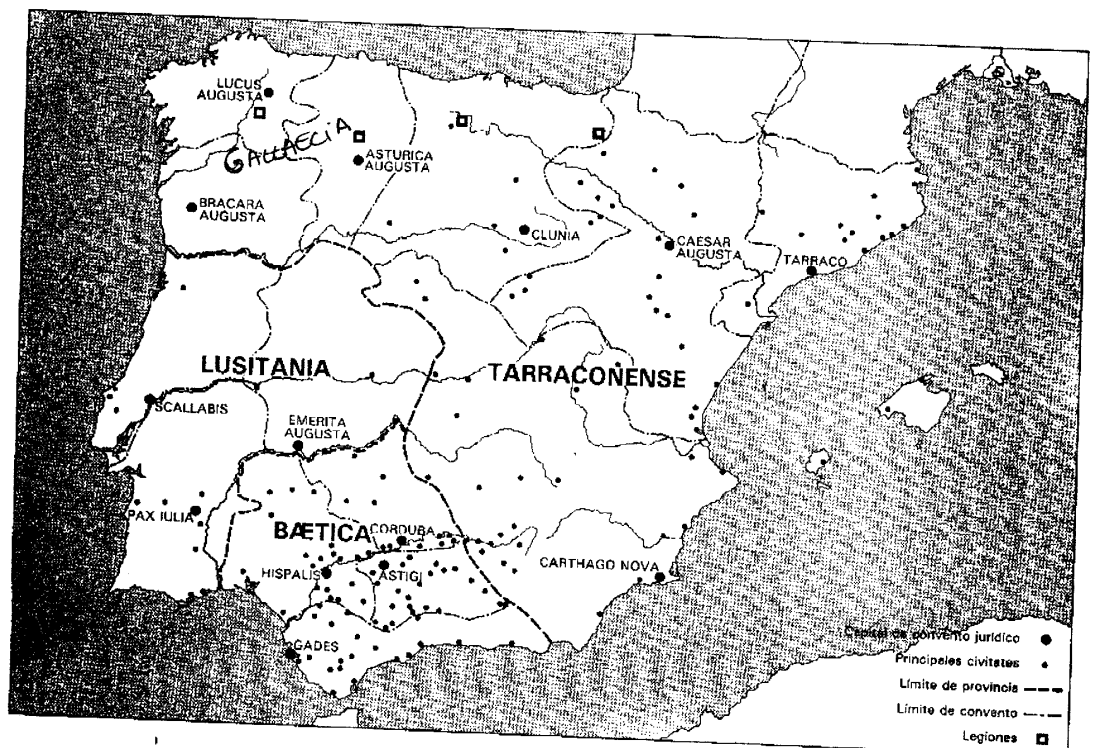
Per últim, convé recordar que la romanització va tenir diverses etapes i que, el substrat té més vitalitat com més tardana és la romanització. Després, ja ho sabem, l'Imperi es desmembra i cau en mans dels bàrbars, però a la península, el llatí és usat pels visigots (que s'acaben convertint al Cristianisme) i per l'església. I també hem de recordar que continua essent una *lingua franca* per tot Europa.¹

No cal oblidar, però, que les llengües romàniques evolucionen a partir del llatí parlat, o llatí vulgar, les diferències del qual veurem a l'apartat tres.

---

¹ GEC. *s/v Romanització*. Vol 12 p.726 BCN, 1978. Reelaborat.

Per últim, aquest mapa ens pot donar una idea del que la Romanització significa, i és que, de la diversitat originària, passem a una Hispània dividida en quatre regions: La Baetica, la Lusitania, la Gallaecia i la Tarraconense².

2. Romanització i cristianisme

Els romans van arribar i van desplaçar als ibers al món rural, quedant-se ells a les ciutats. Els temples de la ciutat es van destinar a les divinitats de la religió oficial primerenca de Roma: Júpiter, Minerva, Venus,.... mentre que els ibers continuaven mantenint els seus rituals i creences antics en el món rural.

El cristianisme va arribar de seguida a les terres que avui formen Catalunya i, el començament, les autoritats romanes no hi van posar cap pega. De fet, els romans respectaven l'existència de qualsevol religió; abans de l'arribada del cristianisme, ja havien tolerat les religions místiques. Un preludi del cristianisme? Tota religió que no s'interferís en els interessos imperials era acceptada i, per això, el cristianisme fou acceptat.

En el segle III, en plena desintegració de l'imperi, es van començar persecucions contra els partidaris d'una religió, el cristianisme, que creien anava contra els fonaments de l'Imperi. La primera persecució la decretà Valerià el 260 i, cinquanta anys després, en un intent desesperat de reorganitzar l'Imperi, Dioclecià recomença les persecucions.

² Mapa extret de LLEAL, COLOMA. *La Formació de las lenguas romances peninsulares*. BCN. Barcanova, 1990.

Més tard, el cristianisme fou declarada religió oficial de l'imperi i, quan aquest va caure, el cristianisme (estès per l'Imperi i al qual els "bàrbars" es van convertir) va adquirir plena força.

Els nuclis primitius del Pallars eren minoritaris i format per classes humils, per tant, els grups culturals més sòlids estaven en contra del cristianisme, ja que participaven de la tradició cultural i religiosa del paganisme romà. Això canvia quan el Cristianisme és declarat religió de l'Imperi i s'expandeix per tot arreu. Tot i això, alguns nuclis aïllats dels Pallars no van experimentar la Romanització fins prop de l'any 1000, quan el cristianisme va arribar i convertir els habitants d'aquests nuclis.³

3. El llatí vulgar: concepte i caracterització

Tant la filologia clàssica com la lingüística romànica utilitzen el terme *llatí vulgar* per a referir-se a un conjunt de fenòmens llatins que no s'acorden amb les normes que trobem en els clàssics (Ovidi, Virgili, Ciceró,...). A aquesta noció s'hi va arribar per dos camins: la comparació de les llengües romàniques, per un costat i l'estudi de textos en llatí, per l'altre.

Al prosseguir amb les investigacions, s'ha vist que el terme *llatí vulgar* no és gaire encertat ja que *vulgar* és un terme pejoratiu, encara que aquesta era la denominació que tenia a l'antiga Roma (*vulgaris sermo*) i que s'ha acostumat a utilitzar més. Els comparatistes del segle XIX, especialment Meyer-Lübke, van considerar que el llatí vulgar i el llatí literari eren molt diferents, gairebé dues llengües separades: la llengua literària seria una creació artificial que amagaria la llengua viva que parlava el poble i a partir de la qual sorgiren les llengües romàniques.

Avui dia es considera que el llatí vulgar s'hauria de considerar com la variant parlada del llatí escrit, essent ambdós les variants extremes de tots els nivells del llatí. Per tant, doncs, com diu J. Herman⁴ el llatí vulgar és "la llengua parlada per les capes poc o gens influïdes per l'ensenyament escolar i pels models literaris". Encara que cal fer unes quantes precisions:

- a) aquesta distinció no comporta cap limitació cronològica.
- b) No es pot parlar de textos en llatí vulgar, ja que és la variant parlada de l'escrit.
- c) El llatí vulgar està format per un conjunt de fets complexos i canviants. Per tant, està sotmès a una evolució.

Com ja hem dit, no podem parlar de textos de llatí vulgar, ja que el propi concepte ens ho impedeix. D'altra banda, els escriptors clàssics de Roma no reproduïen el llatí

---

³ Marçet, Pere. *Història de la llengua catalana*. Vol. 1 BCN. Edicions 62. P.18 Reelaborat.

⁴ Herman, J. Cf. Nota 6 NADAL, J.M. i M.PRATS. *Història de la llengua catalana I*. BCN. Ed.62, 1982. P.56.

parlat, excepte el *Satiricó* de Petroni (I d.C.), en el qual, a través de les burles sobre els criats, trobem dades sobre la parla de l'època.

De totes maneres, per a l'estudi del llatí vulgar ens solen ésser útils les *inscripcions*; els *tractats tècnics* de medicina o veterinària, que, essent redactats per i per a artesans, obrers, etc., no solen mostrar la influència del llatí escolar; els *textos religiosos cristians*; i certs *tractats de gramàtica* en els quals es denunciaven certes faltes en relació al llatí escolar.

De totes maneres, la font més segura i important és la comparació amb les llengües romàniques (com a hereves d'aquest llatí vulgar).

Com que la Romània estava fragmentada, hem de recordar que no hi havia un llatí completament homogeni, i és que, bàsicament, depenia de quatre factors que condicionaren el/s llatí/ns vulgar/s:

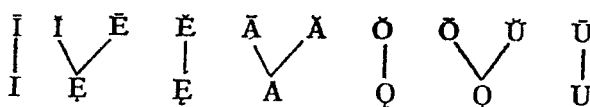
- a) la qualitat del llatí vulgar que es va expandir amb la colonització, ja que el llatí va sofrir variacions al llarg dels segles. També s'ha de tenir en compte la procedència geogràfica (ja que al que ara coneixem com a Itàlia, ja es parlaven dialectes llatins) i social (ja que depenia de l'*status* dels colonitzadors).
- b) La influència del substrat preromà a cadascuna de les zones on va arribar el llatí vulgar.
- c) L'evolució interna del llatí vulgar de cadascun dels territoris.
- d) Les relacions que les colònies van mantenir amb la metròpoli mentre va durar la dominació romana.

Característiques generals del llatí vulgar

Sistema vocàlic

El llatí posseïa 5 vocals simples, i cadascuna podia ésser llarga o breu, per tant eren fonemes distints, a més, el llatí clàssic tenia algun diftong, com AU, AE, OE, i, en alguns mots no gaire corrents, EU.

En canvi el llatí vulgar va reduir aquest 10 sons vocàlics a 7 (com veiem en la taula que hi ha sota el text)⁵ i va variar també els diftongs; així, EU va desaparèixer amb els mots que el contenien, AE i OE van monoftongar en E oberta i E tancada i AU es va conservar tota l'època llatina, encara que hi havia certes tendències dialectals a

⁵ NADAL, J.M. i M.PRATS. *Història de la llengua catalana I*. BCN. Ed.62, 1982. P.70.

monoftongar-lo en O.

L'accentuació

Va tenir una importància cabdal en el llatí clàssic i en el vulgar, i seguia aquests tipus d'accentuació "musical".

1. $\overset{\cdot}{\cup}$ $\cup$ $\cup$
2. $\cup$ $\overset{\cdot}{\cup}$ $\cup$

Les consonants

El llatí vulgar no va evolucionar gaire i hi ha alguna modificació aïllada respecte a l'esquema consonàntic del llatí clàssic. Aquest esquema seria⁶:

Les variacions serien: la caiguda de la -M final, que la -s final no es pronunciés, la qual cosa crearà dos grups en la Romània, que les consonants oclusives sordes, excepte K davant e, i es sonoritzen. També, en el moment que i i e en hiatus s'agrupen amb la vocal posterior, es tendirà a pronunciar i com a /j/, és a dir, palatalitzada, com ho seran les consonants k, g, t i d seguides de /j/.

	<i>labials</i>		<i>labio-velars</i>		<i>alveo-dentals</i>		<i>palatals</i>		<i>velars</i>		<i>laringals</i>	
OCLUSIVES	p	b	k ^v	g ^v	t	d			k	g		
FRICATIVES	f			w	s		;	j				h
NASALS		m				n						
LÍQUIDES						r						
	sordes	sonores	sordes	sonores	sordes	sonores	sordes	sonores	sordes	sonores	sordes	sonores

La declinació

El llatí vulgar, a diferència del llatí clàssic, només té dos gèneres (masculí i femení), ja que suprimeix el gènere neutre. També hem de recordar que el llatí clàssic tenia cinc declinacions amb 6 casos cadascuna, que es reduïren en llatí vulgar a dos, un cas subjecte derivat del cas nominatiu i un cas règim, derivat de l'acusatiu; en la majoria de zones, emperò, hi haurà un cas únic per al singular i un altre per al plural, procedent dels acusatius de singular i de plural.

⁶ Ibid. P. 72

El comparatiu i el superlatiu

En llatí clàssic, el superlatiu i el comparatiu es feien amb sufixos. En llatí vulgar, es feien anteposant un adverbi davant un adjectiu, que també es feia en llatí clàssic, encara que per a un nombre restringit d'adjectius.

L'aparició de l'article

Ni el llatí clàssic ni el vulgar en tenen, però en llatí vulgar els demostratius ILLE i IPSE acompanyaven el substantiu precedint-lo, com fan ara els articles de les llengües romàniques. Per tant, es creu que en foren precursors.

La frase

Tot i que en llatí clàssic, gràcies al gran nombre de casos, les frases tenien un ordre lliure (gairebé), el llatí vulgar preferia les construccions simples i rectilínies, tot ampliant l'ús de formes de subordinació poc usades en llatí clàssic, i canviant l'ús de la conjunció copulativa *sic per et*.

4. Diferenciació del llatí vulgar en la Romània.

Ja des de l'època arcaica, i com ja hem dit abans, la -s final desapareix en les inscripcions. El segle I aC hi va haver una reacció literària que proposava la reintroducció de -s tant a nivell parlat com escrit. Això va provocar que hi hagués dues tendències: la conservadora, que proposava recuperar-la, i la popular, que n'era contrària.

A partir d'aquesta diferenciació social del llatí, la Romània es va dividir en dos grans blocs: la zona occidental (sard, rètic, iberoromànic i gal-loromànic) que seguirà la tendència conservadora, i la zona oriental (romanès i italià), que seguirà la tendència popular. A causa d'aquesta divisió, la zona oriental va haver de reorganitzar totalment la flexió del substantiu i de l'adjectiu, ja que a l'eliminar-se la -s, es confonia l'acusatiu plural amb el singular; aquesta situació originà els plurals en -i, -a, -e: (exemple⁷):

L'explicació a la diferent repartició dialectal s'hauria de buscar, segons J.M.Nadal i

	NOS	DUOS	CAPRAE/AS
sard	<i>nos</i>		<i>kraβas</i>
francès	<i>nos</i>	<i>deus(a.f.)</i>	<i>chievres(a.f.)</i>
català	<i>nos</i>	<i>dos</i>	<i>cabres</i>
provençal	<i>nos</i>	<i>dos</i>	
romanès	<i>noi</i>	<i>doi</i>	<i>capre</i>
italià	<i>noi</i>	<i>due</i>	<i>capre</i>

Modest Prats⁸ “en la distinta romanització de la Dàcia, (...) [que] va quedar pràcticament despoblada i fou colonitzada per gent de capes socials baixes, que portaven la pronunciació rústica del llatí que predominava a la Roma popular”. Segons els mateixos autors (veure nota 8) la romanització de la península Ibèrica i de la Gàl·lia va ésser duta a terme per les altes capes de la societat, “que afavorien un llatí més acurat, tendent [sic] al manteniment de la –s final.”*

Un altre, per acabar ja i encara que no els citarem tots, tret fonètic que separa l'est de l'oest és la sonorització de les oclusives sordes intervocàliques, com podem veure en aquest esquema⁹:

romanès	<i>ripă</i>	<i>roată</i>	
italià	<i>ripa</i>	<i>ruota</i>	<i>sicuro</i>
català	<i>riba</i>	<i>roda</i>	<i>segur</i>
a. francès	<i>rive</i>	<i>rode>roue</i>	<i>segur>seur</i>
provençal	<i>riba</i>	<i>roda</i>	<i>segur</i>

Nota: les paraules llatines a partir de les quals està fet aquest quadre són RIPA, ROTA i SECURU.

5.El llatí vulgar de la Tarraconense

Tot i que hem afirmat que el llatí vulgar fou, fins la caiguda de l'Imperi, homogeni a tots els territoris imperials, hem de tenir en conte també que hi ha factors ètnics, socials i cronològics que marcaven les variacions dialectals que, per força en un territori tan extens, havien d'existir. Una d'aquestes variants (la que més tard originarà la llengua catalana) és el llatí de la Tarraconense.

Tradicionalment s'ha considerat que el llatí ibèric formava un bloc compacte, diferenciat i únic. Segons aquesta teoria, l'arribada dels romans va fer que s'apregués un únic llatí. D'una banda, raons de tipus comercials i polítiques van afavorir, juntament amb la superioritat de la cultura romana sobre els indígenes, la penetració del llatí i la lenta extinció de les llengües autòctones; i de l'altra, les legions romanes i

⁷ *Ibid.* P. 59

⁸ *Ibid.* P. 59

* Tot i que no com a nota, sinó com aclariment, destacar que J.M.Nadal i M.Prats (notes 7 i 8) citen el llibre de WARTBURG, W.V., *La fragmentación lingüística de la Romania*, Madrid, 1952, pàgs. 34-6 com a font del seu estudi i que la informació entre cometes està agafada de la mateixa manera en la que apareix al text d'aquests autors.

⁹ *Ibid.* P. 59

les escoles van ser també importats. Les ciutats eren els focus a partir del qual la romanització s'escampava a les zones rurals.

De totes maneres, hem de tenir en compte que hi ha una certa dialectalització. La Hispania romana estava dividida en quatre regions: La Lusitania, La Baetica, la Tarraconensis i la Carthaginensis (que va ésser creada per Dioclecià més tard que les altres, al comprovar que l'extens territori de la Tarraconensis no podia ésser dominat fàcilment i decidí separar-ne un tros, que anomenà Carthaginensis). Les dues regions més importants eren la Baetica, amb una cultura potent, i un llatí que s'expandí cap al nord-est, i la Tarraconensis, amb un caràcter militar i vulgaritzat.

Tenim poques dades sobre el llatí que es parlava a la península, però, segurament, devia ésser *arcaic* i *vulgar*, ja que la romanització té lloc els segles III-II aC., quan Roma encara no havia sofert la influència de la llengua literària culta que configura el llatí durant l'època de l'Imperi. També era *dialectalitzat*, si tenim en compte els colonitzadors: a la Tarraconensis, el llatí vulgar fou divulgat pels veterans i els colons (és a dir, pel poble) i a la Baetica, el llatí fou divulgat per una burgesia indígena fortament romanitzada. La zona de la Baetica degué ser més contrària a les innovacions en la llengua que la Tarraconensis, si tenim en compte els colonitzadors.

Com va mostrar M. Bartoli,¹⁰ en l'evolució del llatí s'han de considerar dues etapes: una, anomenada centrífuga, en la que totes les innovacions neixen a Roma, i l'altra, centrípeta en la que les innovacions s'originen a les zones més allunyades del centre de l'Imperi i s'expandeixen cap a la capital. Per tant, a les zones més relacionades amb la capital (com la Tarraconense) s'hi parla un llatí innovador en la primera etapa i conservador en la segona, i en les zones allunyades (com la Baetica o la Lusitania) és al revés.

Aquest fet, demostrat per Germà Colón¹¹ ens permeten agrupar el català amb les llengües sorgides del gal-loromànic, i no pas de l'iberoromànic, com les tendències unificadores de la Història d'Espanya (fins i tot les més recents) ens volen fer creure.

---

¹⁰ *Ibid.* P. 65. Ref. 16 a M. BARTOLI, *Saggi di linguistica speciale*. Torino, 1945.

¹¹ *Ibid.* P. 65-6. Ref. 17 a COLÓN, Germà. *El léxico catalán en la Romania*, Madrid, 1976, pàg.12

Si no fem judicis geogràficopolítics, veurem que aquesta conclusió és bastant encertada, com podem comprovar mirant les dues taules¹² que hi ha aquí sota.

TAULA I

<i>llati arcaïtzant</i>	<i>castellà</i>	<i>portuguès</i>	<i>llati modern</i>	<i>castellà</i>	<i>francès</i>	<i>occità</i>
OSCITARE	bostezar	bocejar	BATACULARE (< BATARE)	badallar	bâiller <i>ant.</i> baillier	badalhar
FOETIRE	heder	feder	PUTERE	pudir	puer	pudir (pûder, pûdre)
COMEDERE	comer	comer	MANDUCARE	menjar	manger	manjà, minjà
FERVERE	hervir	ferver	BULLIRE	bullir	bouillir	bouli
CRAS	cras	cras	DEMANE	demà	demain	deman
TRITICUM	trigo	trigo	b. ll. BLADU(M) < grèc: *BLATO	biat	blé	biat
METUS	miedo	medo	FAVORE	por	peur	paor
COTURNIX	codorniz	codorniz	QUACCOLA	guatlla	caillie	calha
HUMERUS	hombro	ombro	SPATULA	espatlla	épaule	espala

TAULA II

<i>llati modern</i>	<i>castellà</i>	<i>portuguès</i>	<i>llati arcaïtzant</i>	<i>castellà</i>	<i>francès</i>	<i>occità</i>
VOTA	boda	boda	NUPTIAE	noces	noces	nòças
AMARELLU	amarillo	amarelo	CROCU	groc	grocé	groc/croc
CARNARIU	carnero	carneiro	AGNELLU	anyell	agneau	agnieu
CENTENU	centeno	centeio	SECALE	<i>ant.</i> segla o segal	seigle	segal/segòl
*CINISIA	ceniza	cinza	CINERE	cendra	cencre	cencre
*CORATIONE	corazón	coração	COR	cor	cœur	còr
CUMMATERCULA	comadreja	[doninha]	MUSTELA	mustela	<i>ant.</i> mostoile	mostèla
MANEANA	mañana	manhã	MATUTINU	matí	matin	matin/maitin
AD MINUTU	a menudo	a miúdo	SUBINDE	sovint	souvent	soven
*NARICAE	nariz	nariz	NASU	nas	nez	nas
(RES)NATA	nada	nada	RES (NATA)	res	rien	res (reu)
ORDINIARE	ordeñar	ordenhar	MULGERE	munyir	<i>ant.</i> moudre	mólzer

Nota sobre el mot CROCU: En francès trobem *croc* amb el significat de «safra» i *crocé* amb el significat de «color de safra, groc». En piemontès trobem també *grosor* amb el significat de «groc intens».

Bibliografia emprada:

- NADAL, J.M. i M.PRATS, *Història de la llengua catalana I. Dels inicis fins al segle XV*. BCN, Edicions 62, 1982
- SANCHIS GUARNER, M. *Aproximació a la història de la llengua catalana*. BCN. Salvat Editores, S.A., 1980
- LLEAL, C. *La formación de las lenguas romances peninsulares*. BCN. Barcanova, 1990
- HERMAN, J. *El latín vulgar*. BCN, Ariel Lingüística, 1997
- MARCET, P. *Història de la Llengua Catalana vol. 1*. BCN. Edicions 62

Extractes de l'estudi de [Joan Pere Roselló i García](#)

¹² *Ibid.* P. 68